

Gdańsk, dnia 8.07 .2018 r.

Prof. dr hab. Teresa Rostowska
Uniwersytet Gdański
Instytut Psychologii
Zakład Badań nad Rodziną i Jakością Życia

R e c e n z j a

rozprawy doktorskiej mgr Pauliny Szymańskiej pt. ***Psychospołeczne uwarunkowania jakości relacji między rodzeństwem we wczesnej dorosłości*** , napisanej pod kierunkiem

dr hab. Grażyny Poraj Prof.nadzw.UŁ

Łódź 2018, ss.277.

Relacje między rodzeństwem uznawane są za najbardziej podstawowe i najdłużej trwające w życiu człowieka. Jakość relacji z rodzeństwem jest uwarunkowana, nie tylko czynnikami socjodemograficznymi, ale także, somatycznymi, psychologicznymi i relacyjnymi. Z przeglądu literatury przedmiotu wynika, że mimo ogromnego znaczenia tej relacji dla jakości funkcjonowania pozostałych podsystemów rodzinnych, tj. podsystemu małżeńskiego i rodzicielskiego, jest ona relacją najślabiej udokumentowaną pod względem empirycznym. Fakt ten lokuje ocenianą rozprawę doktorską w grupie opracowań oryginalnych i uzasadnia potrzebę oraz celowość prowadzenia badań w tym zakresie.

Podstawowym celem niniejszego projektu badawczego jest określenie znaczenia uwarunkowań socjodemograficznych, psychologicznych i relacyjnych w kształtowaniu specyfiki relacji między rodzeństwem, będącym w fazie wczesnej dorosłości tj. między 18 a 35 rokiem życia. Granicę wieku dla badanych osób Autorka przyjęła za Eriksonem (1997).

Struktura pracy jest klarowna i zgodna z wymogami stawianymi pracom doktorskim. Recenzowana praca ma charakter teoretyczno-empiryczny i obejmuje, streszczenie, wstęp, dwa

rozdziały teoretyczne, rozdział metodologiczny, cztery rozdziały empiryczne, dyskusję wyników, zakończenie i wnioski, bibliografię, spis tabel i wykresów oraz aneksy.

Zawartość treściowa Rozdziału I - ***Rodzeństwo u progu dorosłego życia*** - jest adekwatna do jego tytułu. W rozdziale tym, Autorka pracy, odwołując się literatury przedmiotu, problemy rodziny i rodzeństwa przedstawiła w kontekście teorii systemowej, ze szczególnym uwzględnieniem Modelu Olsona. Doceniając aspekt rozwojowy oraz rolę płci w kształtowaniu się relacji rodzinnych, w kolejnych paragrafach tego rozdziału, wskazała na specyfikę relacji między rodzeństwem w okresie dzieciństwa i adolescencji, a następnie na specyfikę relacji między braćmi i siostrami w okresie dorosłości. W końcowej części tego rozdziału dokonała przeglądu ważniejszych stanowisk różnych autorów odnośnie typologii rodzeństwa w okresie dzieciństwa oraz wczesnej i późnej dorosłości.

Rozdział II recenzowanej pracy – ***Jakość relacji między dorosłym rodzeństwem – wybrane determinanty*** - w całości poświęcony został ważniejszym czynnikom sprzyjającym kształtowaniu się więzi w tym okresie życia. W trzech kolejnych paragrafach tego rozdziału Autorka, wychodząc od przeglądu zagadnień dotyczących specyfiki relacji między rodzeństwem w okresie dorosłości omówiła socjodemograficzne, psychologiczne oraz relacyjne uwarunkowania relacji między dorosłym rodzeństwem.

Dokonując oceny części teoretycznej recenzowanej pracy doktorskiej pragnę podkreślić, że została ona napisana w sposób bardzo staranny, wnikliwy, dobrze uporządkowany oraz poprawny pod względem merytorycznym. Treści zawarte w poszczególnych rozdziałach i podległych im paragrafach są spójne z ich tytułami, a język, jakim posługuje się Doktorantka jest komunikatywny i pod względem stylistycznym nie budzi zastrzeżeń. Przeprowadzona analiza literatury przedmiotu została oparta na bogatym piśmiennictwie, głównie anglojęzycznym. Należy zatem podkreślić, że część teoretyczna pracy stanowi dobrą podstawę teoretyczną dla interpretacji wyników badań własnych prezentowanych w części empirycznej pracy.

Wysoko oceniam część empiryczną pracy, w skład której, poza rozdziałem metodologicznym, wchodzi cztery rozdziały zawierające analizy statystyczne wyników badań w zakresie rozpatrywanych zmiennych, oraz dyskusja, zakończenie i wnioski. Struktura tych rozdziałów

jest prawidłowa, treści w nich zawarte przedstawiane są w sposób czytelny, dobrze uporządkowany, tak pod względem metodologicznym, jak i merytorycznym, a każdy z tych rozdziałów, podobnie jak rozdziały teoretyczne, kończy się krótkim podsumowaniem.

Struktura rozdziału metodologicznego jest prawidłowa, spójna i zgodna z wymogami stawianymi pracom doktorskim. W rozdziale tym mgr Paulina Szymańska przedstawiła cel badań, pytania i hipotezy badawcze, procedurę badań, charakterystykę metod, charakterystykę badanych osób oraz testy statystyczne, które wykorzystwała przy omawianiu wyników badań.

Zaznaczyć należy, że procedura badań miała charakter dwuetapowy, tj. etap przygotowawczy i etap właściwy. W etapie wstępnym (przygotowawczym) dla potrzeb realizowanego projektu badawczego Autorka przeprowadziła adaptację dwóch kwestionariuszy służących do badania relacji między rodzeństwem. Chodzi tu o *Kwestionariusz Ty I Twoje Rodzeństwo obecnie (STQ-Now)* oraz *Kwestionariusz Ty I Twoje Rodzeństwo Kiedyś (STQ-Then)* autorstwa Stewarta I współpracowników (2001). Pewnym uchybieniem jest to, że w punkcie **Procedura adaptacji (s.76)** podana została jedynie nazwa kwestionariuszy natomiast pominięte zostało nazwisko autora. Informację tą Doktorantka zamieszcza dopiero w kolejnym punkcie - **Charakterystyka grupy badanej**. Adaptacja wymienionych wyżej testów psychologicznych do warunków polskich przeprowadzona została na grupie 416 osób, w tym 298 kobiet i 118 mężczyzn. Odbyło się to zgodnie z obowiązującymi standardami metodologicznymi, a jej celem było ustalenie struktury narzędzi oraz określenie stopnia ich trafności i rzetelności. Zarówno struktura narzędzi, zweryfikowana przy zastosowaniu confirmacyjnej analizy czynnikowej, jak również uzyskane wskaźniki trafności i rzetelności są satysfakcjonujące, dzięki czemu kwestionariusze te z powodzeniem mogą być wykorzystywane do badania relacji między rodzeństwem (Szymańska 2016). Dodać również należy, że adaptacja obydwu testów została sfinansowana przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dotacji celowej dla młodych naukowców oraz uczestników studiów doktoranckich w 2015r. (kod projektu: B151180000787.02).

Badania w etapie właściwym przeprowadzone zostały od marca do listopada 2016r. W badaniu tym wykorzystano metodę doboru celowego osób między 18-35 rokiem życia. Były to osoby pochodzące z rodzin pełnych, posiadające rodzeństwo biologiczne i będące w takim samym przedziale wiekowym. Spośród 638 przebadanych w tym etapie osób do ostatecznej grupy

badanej zakwalifikowanych zostało 405 osób, w tym 282 kobiet i 123 mężczyzn. Wiek badanych mieścił się w przedziale 18-35 lat, średnia wieku kobiet i mężczyzn nie różniły się w sposób statystycznie istotny.

W badaniu właściwym, którego celem było określenie uwarunkowań jakości relacji z rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości, zastosowano następujące narzędzia badawcze :

- Ankietę socjodemograficzna
- Kwestionariusz Ty i Twoje Rodzeństwo obecnie (STQ –Now)
- Kwestionariusz Ty i Twoje Rodzeństwo kiedyś (STQ- Then)
- Kwestionariusz do badania postaw rodzicielskich s-EMBU w adaptacji Poraj-Weder (2014)
- Skala Oceny Rodziny SOR-FACES IV Olsona w adaptacji Margasińskiego (2009)

W celu weryfikacji pytań i hipotez badawczych Doktorantka wykorzystwała następujące testy parametryczne bądź nieparametryczne, adekwatnie do rozpatrywanych zmiennych:

- w odniesieniu do pytań badawczych dotyczących różnic w jakości relacji z rodzeństwem, rozpatrywanych w kontekście zmiennych socjodemograficznych, Autorka pracy posłużyła się jednoczynnikową analizą wariancji ANOVA dla grup niezależnych
- w celu zbadania współzależności i oceny siły związku między zmiennymi psychologicznymi i relacyjnymi a jakością relacji między rodzeństwem wykorzystany został współczynnik korelacji r-Pearsona
- dla określenia predyktorów jakości relacji wykorzystana została hierarchiczna analiza regresji liniowej. Jest to metoda modelowania wielopoziomowego umożliwiająca wykrycie struktury powiązań między zmienną zależną a jej wyznacznikami.
- typy relacji z rodzeństwem zostały wyróżnione za pomocą analizy skupień. Metoda ta pozwala na zakwalifikowanie osób badanych do danej grupy (skupienia), m.in. z uwagi na podobieństwo cech do innych osób przypisanych do danego skupienia.

Pragnę podkreślić, że wykorzystanie przez Doktorantkę zaawansowanych testów statystycznych podnosi w sposób znaczący wartość tej pracy.

Za sprawę dyskusyjną uznaję jednak zamieszczenie znaczącej części statystyk opisowych dotyczących badanych osób w aneksie na końcu pracy. Uważam, że tak ważne informacje powinny być zamieszczone w całości w rozdziale metodologicznym, a konkretnie w paragrafie dotyczącym opisu grupy badanej. Ta krytyczna uwaga nie pomniejsza wartości merytorycznej ocenianej pracy doktorskiej, a ma charakter jedynie techniczny.

W Rozdziale IV ocenianej pracy - ***Czynniki socjodemograficzne a jakość relacji między rodzeństwem*** - przedstawione zostały rezultaty analiz statystycznych dotyczące związków między zmiennymi demograficznymi, takimi jak: *płeć, stan cywilny, miejsce zamieszkania, współzamieszkiwanie z rodzeństwem, liczba rodzeństwa oraz kolejność urodzenia*, a wymiarami jakości relacji między rodzeństwem. Z przeprowadzonych analiz statystycznych wynika, że płeć osoby badanej i płeć rodzeństwa oraz współzamieszkiwanie z rodzeństwem to czynniki najbardziej różnicujące poziom *Wzajemności, Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności i Rywalizacji*, nie ujawniono natomiast związków między jakością więzi łączącej badane osoby z rodzeństwem, a takimi zmiennymi socjodemograficznymi jak: miejsce zamieszkania, liczba rodzeństwa oraz kolejność urodzenia.

W Rozdziale V – ***Czynniki psychologiczne i relacyjne a jakość relacji między rodzeństwem*** przedstawione zostały rezultaty analiz statystycznych dotyczące zależności między jakością relacji z bratem/siostrą a takimi zmiennymi jak: jakość więzi między rodzicami, jakość relacji z rodzeństwem w dzieciństwie, percypowane postawy rodzicielski matek i ojców, funkcjonowanie systemu rodzinnego, w tym jego *Spójność i Elastyczność, Komunikacja* w rodzinie oraz Zadowolenie z życia rodzinnego. Analiza zmiennych psychologicznych i relacyjnych odnoszących się do rodzeństwa, rodziców, jak również całego systemu rodzinnego wskazała na występowanie wielu istotnych statystycznie zależności. Z analiz tych wynika, że skrajnie wysoki albo skrajnie niski poziom *Elastyczności i Spójności* współwystępuje z niskim poziomem *Wzajemności* w relacji z rodzeństwem oraz wysokim poziomem *Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności i Rywalizacji*. Z kolei zrównoważona *Spójność* i zrównoważona *Elastyczność* współwystępowały z wysokim poziomem *Wzajemności* oraz z niskim poziomem zmiennych mierzących jakość relacji z rodzeństwem.

Interesujące wyniki uzyskano także badając związki między postawami rodzicielskimi a charakterem relacji między rodzeństwem. Rezultaty badań dowiodły, że *Emocjonalne ciepło* matek i ojców jest związane z wysokim poziomem *Wzajemności*, oraz niskim poziomem pozostałych zmiennych dotyczących relacji między rodzeństwem natomiast Odrzucenie korelowało pozytywnie z poziomem *Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności i Rywalizacji* oraz negatywnie z poziomem *Wzajemności*.

Analiza statystyczna wyników badań prezentowanych w Rozdziale VI – ***Predyktory jakości relacji między rodzeństwem we wczesnej dorosłości*** – przeprowadzona została w oparciu o hierarchiczną analizę regresji liniowej. Poza określeniem predyktorów jakości tych relacji starano się ustalić czy zależności między psychospołecznymi i relacyjnymi predyktorami są moderowane przez niektóre zmienne socjodemograficzne. Z analizy rezultatów badań tych wynika, że charakter relacji między rodzeństwem jest o wiele bardziej złożony niż mogło by się wydawać. Zastosowana tu analiza regresji liniowej dowiodła, że doniosłą rolę w kształtowaniu relacji między rodzeństwem odgrywa: płeć badanych osób, częstotliwość kontaktów z rodzeństwem, pozytywne postawy wychowawcze rodziców, proces komunikacji oraz równowaga w systemie rodzinnym w zakresie *Spójności i Elastyczności*.

W Rozdziale VII - ***Charakterystyka typów relacji z rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości*** - dzięki starannie i wnikliwie przeprowadzonej analizie wyników badań własnych, w oparciu o analizę skupień, udało się Doktorantce opracować pierwszą w Polsce typologię relacji między rodzeństwem. W rozdziale tym przedstawiona została charakterystyka trzech typów relacji tj. typ ***Ambiwalentny, Niechętny i Wspierający***. Fakt ten bardzo wyraźnie podnosi wartość recenzowanej pracy doktorskiej i czyni ją bardzo wartościowym opracowaniem naukowym w tym obszarze tematycznym.

W podsumowaniu części empirycznej pracy doktorskiej mgr Pauliny Szymańskiej pragnę stwierdzić, że została ona opracowana bardzo starannie i zasługuje na ocenę bardzo pozytywną. Podstawą do takiej oceny jest odpowiedni dobór wysoko zaawansowanych testów statystycznej istotności, bardzo staranne i chronologiczne uporządkowanie wyników badań w

poszczególnych rozdziałach empirycznych, przejrzystość, wnikliwość i dojrzałość w interpretacji wyników badań.

W kontekście przedstawionych wyżej opinii stwierdzam, że praca doktorska mgr Pauliny Szymańskiej, mimo pewnych uchybień, zasługuje na wyróżnienie. W uzasadnieniu tej opinii chciałabym wskazać na mocne strony recenzowanej pracy:

1. Podjęcie się przez Doktorantkę realizacji trudnego, a jednocześnie oryginalnego, wielowątkowego i słabo udokumentowanego empirycznie projektu badawczego dotyczącego relacji między rodzeństwem;
2. Przeprowadzenie adaptacji dwóch testów do badania relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości, które dzięki wysokim parametrom statystycznym, okazały się bardzo przydatne dla diagnozy psychologicznej i stanowią cenne uzupełnienie nielicznej baterii testów psychologicznych, służących do badania tego rodzaju relacji.
3. Stworzenie pierwszej w Polsce typologii relacji z rodzeństwem.
4. Bardzo starannie i wnikliwie przeprowadzona analiza statystyczna wyników badań, z wykorzystaniem zaawansowanych testów statystycznej istotności, co czyni prezentowany projekt badawczy, nie tylko dobrze udokumentowanym empirycznie, ale także bardzo przydatnym dla diagnozy i praktyki psychologicznej oraz pedagogicznej.
5. Starannie i wnikliwie przeprowadzona dyskusja wyników.

Konkludując stwierdzam, że przekazana mi do recenzji praca doktorska mgr Pauliny Szymańskiej pt. ***Psychospołeczne uwarunkowania jakości relacji między rodzeństwem we wczesnej dorosłości*** - spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim zgodnie z Ustawą o Tytułach i Stopniach Naukowych z 2003r. Wniosuję zatem za dopuszczeniem mgr Pauliny Szymańskiej do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Prof. dr hab. Teresa Rostowska